

SECTIO CAESAREA POST MORTEM MATRIS – EGY XVIII. SZÁZADI ESET VÁCOTT

Szikossy Ildikó¹, Pap Ildikó¹, Varjassy Péter², Horányi Ildikó³, Kristóf Lilla Aida⁴ és
Riedl Erika⁵

¹Magyar Természettudományi Múzeum, Embertani Tár, Budapest, ²Háziorvosi Rendelő, Budapest,

³Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Budapest, ⁴Xántus János Múzeum, Győr,

⁵Országos Gyógyintézeti Központ, Budapest

Szikossy, I., Pap, I., Varjassy, P., Horányi, I., Kristóf, L. A., Riedl, E.: *Sectio caesarea post mortem matris – A case from the 18th century, Vác, Hungary.* In *Medieval ages a good number of physicians dealt with the issue of caesarean section. Legal regulation appeared at the end of the 16th century. The Corpus Juris Civilis (civil private law) made post mortem intervention (caesarean section on the deceased women) obligatory. The Catholic Church also urged the removal of the foetus from the deceased mother in order to save the soul of the child, if alive, so that it could receive the sacrament.*

One of the naturally mummified specimens explored from the Dominican church of Vác, Terézia Borsodi, the wife of postmaster János Weiskopf. She died at the age of 26 in childbirth in 1794. To save the child of the deceased mother, the newborn baby was delivered by caesarean section. Although her son was born alive, he lived only a few hours after his mother's death. As the Death Register entry (9th December 1794) said, „Terézia Borsódi ... after receiving the sacrament died in childbirth at the age of 26 with her son, who was delivered by caesarean section alive and baptised while still alive”.

The authors found trace of the post mortem caesarean section on the body. A sharp-edged cut runs from the umbilical ring to the symphysis. Based on the quality of the section and the sewing, it seems that rather a surgeon (chirurg) than a midwife made the section. According to historical data, a doctor had to be present, but the operation was the task of a surgeon.

The case of Terézia Borsodi is the second known case of sectio caesarea post mortem matris in Hungary. The first one was made in the 31st July 1785, in Szeged. But in the case of Terézia Borsodi, not only the documents but also the bodies are in our hands.

Keywords: *Sectio caesarea; Post mortem; Mummy; 18th century; Vác; Hungary.*

Bevezetés

A császármetszés (sectio caesarea) olyan hasi műtét, melynek lényege a terhes méh megnyitása és a magzat világra segítése a szülőcsatorna kikerülésével. A császármetszés egyike a legrégebben ismert orvosi beavatkozásoknak szerte a világon. Ez az egykoron az anyák számára 100%-os halálórással járó műtét mára a szülészeti egyik legfontosabb és leggyakrabban használt, rutin műtéti beavatkozásává vált (Varjassy 2002).

A feltárás

A váci Fehérek templomának 1994–95-ben zajlott felújítása során a templom alatt egy kriptát találtak. Az altemplom tele volt egymás tetejére halmozott, gazdagon díszített koporsókkal. A leletmentést Zomborka Márta és Ráduly Emil néprajzos muzeológusok

vezetésével végezték (Zomborka 1996). Antropológusként dr. Susa Éva igazságügyi orvos szakértő vett részt rendszeresen a feltáráson.

A koporsókból 265, halotti ruhába öltöztetett egyén mumifikálódott holtteste és egy – minimálisan 31 felnőtt és 15 gyermek összekeveredett maradványait tartalmazó – osszárium került elő (Szikossy és mtsai 1997). A koporsókra festett évszámok, valamint az anyakönyvi okmányok bejegyzései szerint a kriptát 1731–1838 között használták temetkezési helyül a váci polgárok és egyházi személyek.

A feltárás során előkerült koporsókat, a halotti rítus tárgyait és a halotti textíliák maradványait a váci Tragor Ignác Múzeum gyűjteménye őrzi. Az antropológiai lelet-együttes a Váci Püspökség hozzájárulásával a Magyar Természettudományi Múzeum Embertani Tárába került.

A kriptába temetettek természetes úton konzerválódtak. A természetes mumifikálódást a kripta mikroklímája és a temetkezés módja tette lehetővé (Susa és mtsai 1996, Pap és mtsai 2005, Szikossy és mtsai 2006).

Esetismertetés

A váci múmiák szisztematikus antropológiai vizsgálata során egy esetben császármetszés nyomát fedeztük fel. A feltárási jegyzőkönyv és a fotódokumentáció szerint az egyik koporsóban egy fiatal nő holtteste feküdt, karjaiban egy újszülött csecsemővel (1. ábra).

Szám: 116.

Név: néhai Borsodi Terézia/Borsódi Terézia (A családnév a koporsón és az anyakönyvben eltérően szerepel.)

Kora: 26 éves

Meghalt: 1794. december 09.

Feltárás: 1995. január 21.

A felnőtt nő jó állapotban mumifikálódott, hasán jól kivethető vágás látható.

Szám: 116/a.

Név: néhai Weiskopf ?

Neme: fiú

Kora: pár óra

Meghalt: 1794. december 09.

Feltárás: 1995. január 21.

Az újszülött csontos állagú, kevés beszáradt lágyrész maradvánnyal.

A koporsón szereplő felirat: *ALHIR RUHET / IN GOTT SELIG. DIE WOHL / GEBOHRNE FRAU THERE. / SIA. V. WEISKOPF. GEBOHR / NE. V. BORSODI. IHRES AL / TERS 26 IAHR. VERSCHIE / DEN. DEN 9 DECEMBER / 1794. GOTTGIB IHR DIE / EWIGE RUH.*

A koporsón szereplő felirat fordítása: Itt nyugszik Istenben boldogult Weiskopf Terézia, született Borsódi. Elhunyt életének 26. évében, 1794. december 9-én. Adj neki Uram örök nyugodalmat!

A halotti anyakönyvi bejegyzés: *1794. December 9a. Theresia Borsódi Annorum 26. consors D. Joannis Veiskopf Postae Magistri omnibus provisa obiit + in puerperio una cum prole mascula per sectionem caesaream adhuc viva excepta baptisataque.*

A halotti anyakönyvi bejegyzés fordítása: 1794. december 9. Borsódi Terézia, Veiskopf János postamester felesége, életének 26. évében, miután minden szentséggel ellátták, gyermekszülésben meghalt fiúgyermekével együtt, akit császármetszéssel még élve emeltek ki és keresztelték meg.

1. ábra: Borsodi Terézia karjában újszülött gyermekével, a Magyar Természettudományi Múzeum „Rejtélyek, sorsok, múmiák” című kiállításán.

Figure 1: Terézia Borsodi with her newborn baby at the exhibition titled „Mysteries, Fates, Mummies” in the Hungarian Natural History Museum, Budapest.

Eredmények

Az anya vizsgálata

A mumifikálódott fiatal nő holttestén a makroszkópos vizsgálat során megfigyelhető a linea alba vonalában egy 14,5 cm hosszú műtéti metszésvonal (2. ábra). A vágás a symphysis felett kezdődik, s bár pontosan nem vehető ki, bizonyára elérte a köldök magasságát. Megállapítható, hogy a sebszéleket varrással egyesítették. A varrást ritka öltéssel végezték, amihez kétszálú, növényi eredetű, korabeli varrófonalat használtak. Az alaposnak egyáltalán nem mondható varrás azóta néhány helyen már szétvált.

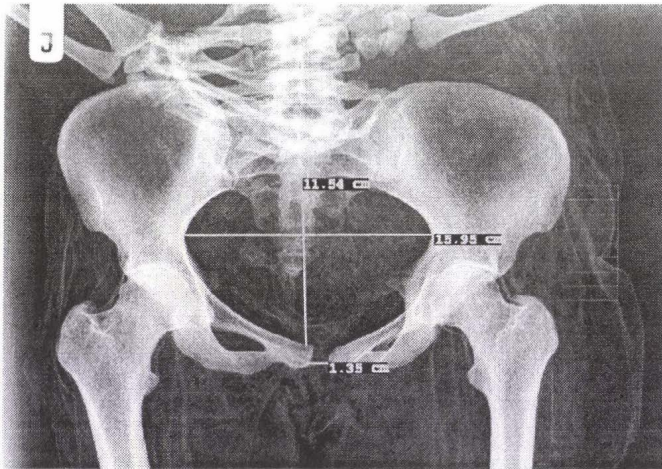

2. ábra: A linea alba vonalában megőrződött a symphysis felett kezdődő, 14,5 cm hosszú műtéti metszésvonal.

Figure 2: Trace of the surgical section of 14.5 cm, beginning above the symphysis, is clearly visible in the line of linea alba.

Az Országos Gyógyintézeti Központban elvégzett CT és hagyományos röntgen vizsgálatok során a medence csontjai jól ábrázolódtak, rajtuk patológiai eltérések nem látszódtak. A röntgenképeken pontosan meg lehetett mérni a medence szülészetileg fontos átmérőit. A diameter transversa 15,9 cm, a conjugata vera obstetrica 11,5 cm volt. A medence átmérői szűkületet nem mutattak, ezek a méretek inkább meghaladják a normál értéket (diameter transversa: 13,5 cm, conjugata vera obstetrica: 11 cm). Az anya részéről téraránytalanságra utaló eltérés nem volt igazolható. A hasüregben lévő lágyrészek a post mortalis bomlás ill. a mumifikálódás következtében nehezebben értékelhetőek. A belső szervek azonosításához szövettani vizsgálatok szükségesek.

A medence radiológiai képeinek vizsgálata során a nehéz és elhúzódó szüléssel összefüggésbe hozható, lényeges patológiai eltéréseket észleltünk. A két symphysis pubis közötti távolság az egyes mérési síkokról függően 13,5–14,9 mm között volt (3. ábra). Ez jelentősen meghaladja a terhesség során fiziológiásan előforduló, legfeljebb 10 mm-nyi távolságot, ami egyértelműen symphyseolysisre utal. Megfigyeltük továbbá a bal oldali articulatio sacroiliaca dorsolateralis luxatióját, a bal csípőcsont kifokú kifelé fordulásával, oldal- és hátrányú elmozdulásával (4. ábra). Az ilyen típusú sérülés meglehetősen ritka, ugyanis a medenceizület tokja rendkívül feszes, szalagjai főleg dorsalisán igen erősek, gyakorlati értelemben mozgásai nincsenek. A mumifikálódott holttest ismételt vizsgálatakor – a radiológiai képnek megfelelően – a medence bal oldala kórosan mozgatható volt, a medence kettős sérülését igazolva. A császármetszésen kívül egyéb műtéti eljárásoknak (pl. symphyseotomia) nem voltak nyomai.

3. ábra: A medencéről készített röntgenfelvételen jól látható a symphyseolysis. Feltüntettük a diameter transversa és a conjugata vera obstetrica értékét is. Ezek a méretek meghaladják a normál értékeket (13–13,5 cm, ill. 10–11 cm), ennek oka a bal medencefél ízesüléseinek súlyos károsodása, oldal- és hátrányú kóros elmozdulása.

Figure 3: Symphyseolysis is clearly visible on the X-ray picture of pelvic. The measurements of the diameter transversa and conjugata vera obstetrica are marked. The measured values are over the range of the normal values (13–13.5 cm and 10–11 cm). The cause is the severe impairment of the articulation of the left pelvic.

4. ábra: A CT felvétel jól mutatja a bal articulatio sacroiliaca oldal- és hátrányú elmozdulását, mely főként a ligamenta sacroiliaca (ventralia) sérülése, szakadása következtében alakulhatott ki. A jobb oldali csípőízületi rész 2–3 mm, a bal oldali 7–9 mm.

Figure 4: The shift of the left articulatio sacroiliaca is clearly visible. The shift may happened as a consequence of the trauma and split of the ligamenta sacroiliaca (ventralia).

A vajúdás alatt létrejött fenti súlyos sérülések kialakulásában az elhúzó szülés mellett bizonyára erőltetett szülészeti beavatkozások is szerepet játszhattak. Noha ezek következtében a medence mérete, tágulékonysága megnőtt, a szülés per vias naturales mégsem tudott megtörténni.

A szülés elhúzódására, s nem pedig valamilyen heveny, fatális szövődmény fellépésére utal az is, hogy volt kellő idő a császármetszéshez való gondos előkészületekre. E mellett szól az a tény, hogy a műtét előtt Borsodi Teréziának a pap feladta az utolsó kenetet, amelyre a halotti anyakönyv bejegyzése utal: „minden szentséggel ellátva”. A rendelkezésünkre álló adatok alapján az tűnik a legvalószínűbbnek, hogy az elakadó szülés hátterében harántfekvés állhatott, esetleg ruptura uteri lépett fel, amelyek a korabeli császármetszések klasszikus indikációi voltak.

Hogy mikor kezdtek bele a császármetszésbe, még az anya életében, vagy már csak a halála után, azt pontosan nem tudjuk megmondani. A múmia vizsgálata arról tanúskodik, hogy a műtéti seb varrása inkább már post mortem matris történt. A seb összevarrása ugyanis nem mutat kellő alaposságot, jobbra csak a seb egyszerű összevarrása, mintsem a műtét utáni sebgyógyulás lehetett a cél.

A szülőanya általános egészségi állapotára vonatkozóan említést érdemel, hogy bordacsontból végzett DNS vizsgálattal Mycobacterium tuberculosis volt kimutatható, ami a XVIII. században Vácott igen elterjedt betegség volt (Fletcher és mtsai 2003, Pap és mtsai 2005). A test radiológiai vizsgálata ugyanakkor nem mutatott tuberkolózis okozta elváltozásokat. Kevésbé valószínű, hogy az anya halálát ez a betegség érdemi módon befolyásolhatta volna.

A gyermek vizsgálata

Az antropológiai vizsgálat során az újszülött életkorát a csontok mérete alapján 38–39 hetesnek becsültük, tehát a magzat érett volt. Sem az antropológiai, sem a radiológiai vizsgálat nem mutatott ki olyan eltérést, ami magyarázatot adna a szülési komplikációra. Az elhúzó szülés nem csak az anya, de a születendő gyermek életét is veszélyeztette. A több napig tartó vajúdás során folyamatosan csökkent a gyermek életbemaradási esélye.

Az újszülött nemét a halotti anyakönyvi bejegyzéséből ismerjük. Bár megkeresztelték, a fiú neve a halotti anyakönyvben nem szerepel, a keresztelési okmányban pedig egyáltalán nem találtunk rá vonatkozó beírást. Korabeli hagyomány szerint az első szülött

fiúgyermek az apa nevét kapja (Deáky és Krász 2005), így feltételezhető, hogy a gyermeket Weiskopf János névre keresztelték.

Az esemény egy elképzelhető rekonstrukciója

1794 decemberének elején Weiskopf János mindenórás feleségének, Borsódi Teréziának megkezdődtek a szülési fájásai. A család értesítette a városi bábát. A szülésben a család nőtagjai is segédkeztek. A bába megpróbálta a szülést természetes módon levezetni, de a rendellenes helyzetben lévő magzatot nem tudta a méhen belül megfordítani. A vajúdás elhúzódott, több napig tartott. A bába a szülés komplikációjáról értesítette a helyi chirurgust és valószínűleg a városi orvost, Kisvárday Ignácot is. A sebész, a bába és még talán a férj is besegített a harántfekvés miatt elakadt magzat kipréselésében. Az erőfeszítés sikertelen volt. Az egyre gyengülő fiatalasszonyhoz hívták a papot, aki december 9-én az anyának feladta a haldoklók utolsó szentségét. Az anya halála után haladéktalanul elvégezték a császármetszést, és a gyermeket még élve emelték ki halott anyja méhéből. A jelen lévő pap gyorsan megkeresztelte a gyenge kisfiút, aki röviddel a szülés után meghalt. Néhány napon belül anyát és gyermekét közös koporsóba fektették, és a Fehérek templomának kriptájába temették.

Megbeszélés

A császármetszés rövid története

A császármetszés szó etimológiáját illetően sokáig élt az az elképzelés a köztudatban – Plinius írása nyomán –, hogy Julius Caesar (Kr. e. 100–44) császármetszéssel született és innen ered a műtét neve: *sectio caesarea*. Ma már tudjuk, hogy ez csak legenda. Caesar anyja Aurélia hosszú évekkel élte túl fia születését. Márpedig az, hogy egy ilyen beavatkozást egy asszony az ókori Rómában túléljen, elképzelhetetlen. Azt azonban tudjuk, hogy akkoriban már ismerték a császármetszést, bár kizárólag *post mortem* végezték. A császármetszés első törvényes szabályozása is az ókori Rómához köthető. A *Lex Regia* előírta a *sectio caesarea post mortem matris* elvégzését, azaz az elhunyt terhes nőknél elvégzendő császármetszést. Ezt a törvényi részt később átvette Justinianus (Kr. u. 533). A justinianusi *Digesták* pedig bekerültek a XVI. században összeállított a közös európai jogrend alapját képező *Corpus Juris Civilis*be (Szabó 1996?).

A középkor századaiban számos orvos foglalkozott a császármetszés kérdésével. A keresztény egyház is ösztönözte, hogy a már elhunyt anya méhéből a magzatot kímessék, hogy az esetleg még élő gyermek lelki üdvéne megmentése érdekében megkaphassa a kereszttség szentségét.

Magyarországon a XVII. századtól vannak hiteles források a császármetszésről. A *sectio caesarea post mortem matris* elvégzését Magyarországon már a XVII. századtól fogva törvény írta elő, összhangban a tridenti zsinat pápai határozatával.

Mária Terézia uralkodása idején jelentős egészségügyi törvények születtek és 1769-ben megalakult a Nagyszombati Egyetem Orvosi Kara. Itt nem csupán az orvosok és a sebészek hazai képzése vált lehetővé, hanem megvalósult a bábák megfelelő színvonalú oktatása és ellenőrzött keretek közötti vizsgáztatása is. A magyarországi bábatankönyvek terjedelmes fejezeteket szenteltek a szülések leírásának.

A XVIII. században már egyre több császármetszésről tudunk. Az orvosok *ultimum refugium*ként végezték el a műtétet, ugyanis szinte 100%-os anyai halálozással járt. A paciensek vagy néhány órán belül elvéreztek, vagy keserves kínok között pár nap alatt vérmérgezésben haltak meg.

Magyarországon az első dokumentált császármetszést élő nőn 1829-ben végezték. Az asszony a műtét után fél órával elvérzett (Lampé 1980).

A fordulópontot az 1880-es esztendő jelentette. Ekkortól már elvarták a méhen ejtett metszést, és a fertőzésveszély megelőzése tovább növelte a túlélés esélyét. Az első igazán sikeres császármetszést, amely után az anya és újszülöttje egyaránt élve hagyta el az intézetet, Tauffer Vilmos végezte (Fekete 1971).

A XX. században is jelentős fejlődésen ment keresztül a császármetszés. Elsősorban a biztonságossága terén értek el nagy eredményeket, amely lehetővé tette az elterjedését a gyakorlatban olyannyira, hogy már nem csak életveszély esetén lehet alkalmazni, hanem megelőzőként is.

Napjainkban Magyarországon az újszülöttek kb. 30%-a császármetszéssel jön a világra, és a műtét halálozása százezrelékes nagyságrendűre csökkent (<http://www.peterfyszuleszet.hu/Szulonok/csaszarmetszes.htm>).

A váci eset jelentősége

Borsodi Terézia esete az eddig ismert második dokumentált post mortem császármetszés Magyarországon. Az első alig pár évvel azelőtt, 1785. július 31-én történt Szegeden. Knie József Márton, Szeged város főorvosa a városi közigazgatásához az 1785. évről felterjesztett beszámolójában a ritka esetek (casus rariores) között az alábbiakat írta (magyar fordításban): „N.N. 38 éves, öt gyermeket szült magyar asszonynál, jelen terhességének 8. hónapjában, nehéz munka végzésétől, 1785. július 22-én, méhvérzés kezdődött. Mivel ezt mérsékeltnek tartotta, nem törődött vele. Ez egészen július utolsó napjáig folytatódott, amely napon heveny méhvérzése lépett fel, s délután két óra körül meghalt. Mikor nekem ezt jelentették, a holttesten a császármetszést nem mulasztottam el elvégezni, s fiú ikrek kerültek elő, akik érthetően halottak voltak az előrehaladott vérzés következtében.” (Csajkás 1944).

Valószínűsíthető, hogy hazánkban halott anyán már korábban is végeztek sectio caesareát, de dokumentáció hiányában ezekről az esetekről nincs tudomásunk. A korabeli tankönyvek és orvosi könyvek foglalkoznak a császármetszés javallataival és kivitelezésével, sőt némelyek hangsúlyozzák a sectio caesarea post mortem matris szükségességét. Biztosra vehető azonban, hogy a beavatkozás nem volt általánosan elterjedt hazánkban. Erre utal, hogy Zerdahelyi Gábor váci helyettes püspöki 1787-ben panaszt intézett a Helytartótanácsához, melyben sérelmezte, hogy vidéken az előírások ellenében nem végzik el a meghalt anyákon a császármetszést. A felterjesztés nyomán rendelkezést adtak ki, amelyben utasítják a megyei sebészeket és a falusi bírákat, hogy időben intézkedjenek haldokló terhes esetén sebész odahívásáról: „Sectionem caesaream matre mortua ad salvandum partum instituant” (Szabó 1996?, Varjassy 2002).

Borsodi Terézia esete orvostörténeti kuriózumnak tekinthető, hiszen az írásos dokumentumok mellett megőrződött maga a test is, lehetőséget adva a korabeli császármetszés technikájának részletes vizsgálatára.

A váci eset világviszonylatban is egyedülálló. Ismereteink szerint sehol máshol a világon nem maradt fenn császármetszés során elhunyt szülőnő teteme. Mindössze egy részletesen fel nem dolgozott, nem publikált, Fülöp-szigeteki Kabayan nő múmiajánál találtak esetleg műtetre utaló hasi vágást, ami akár császármetszés is lehetett (Ronald Beckett szóbeli közlése).

*

Köszönetnyilvánítás: A munka a 61155. számú OTKA pályázat támogatásával készült.

Irodalom

- Csajkás, B. (1944): *Szeged egészségügyének története a XVIII. században*. Szeged, 267 pp.
- Deáky, Z., Krász, L. (2005): *Minden dolgok kezdete. A születés kultúrtörténete Magyarországon (XVI–XX. század)*. Századvég Kiadó, Budapest, 379 pp.
- Fekete, S. (1971): *Tauffer Vilmos. Adatok a magyar szülészet és nőgyógyászat történetéhez*. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Budapest, 54. p.
- Fletcher, H.A., Donoghue, H.D., Holton, J., Pap, I., Spigelman, M. (2003): Widespread occurrence of *Mycobacterium tuberculosis* DNA 18–19th Century Hungarians. *Am. J. Phys. Anthrop.*, 120: 144–152.
- <http://www.peterfyszuleszet.hu/Szulonok/csaszarmetszes.htm>
- Lampé, L. (1980): Néhány adat a császármetszés történetéről. *Egészségügyi Munka*, 27: 124–126.
- Pap, I., Pálfi, Gy., Szikossy, I., Kristóf, L.A., Barta, H.M., Donoghue, H.H., Spigelman, M. (2005): A tuberkulózis előfordulása a 18–19. századi Vácott. Legújabb eredmények. In: Korsós, Z. (Szerk.): *IV. Kárpát-medencei Biológiai Szimpózium*, Magyar Biológiai Társaság, Budapest, 173–174.
- Susa, É., Pap, I., Józsa, L. (1996): A váci múmiák antropológiai vizsgálata. *Magyar Múzeumok*, 2(1): 14–16.
- Szabó, A. (1996?): *A császármetszés története és ikonográfiája*. Folium Könyvkiadó Kft., (hely nélkül), 186 pp.
- Szikossy, I., Bernert, Zs., Pap, I. (1997): Anthropological investigation of the 18–19th century ossuary of the Dominican Church at Vác, Hungary. *Acta Biol. Szeged.*, 42: 145–150.
- Szikossy, I., Pap, I., Vásárhelyi, T. (2006): Múmiák – Kiállítás a Magyar Természettudományi Múzeumban. *Lege Artis Med.*, 16(8–9): 800–802.
- Varjassy, P. (2002): A császármetszés története Magyarországon a XIX. század végéig. *Orv. Hetil.*, 143(44): 2493–2499.
- Zomborka, M. (1996): Vác, „Fehérek temploma” kriptafeltárás 1994–95. *Magyar Múzeumok*, 2(1): 3–7.

Levelezési cím: Szikossy Ildikó
Mailing address: Magyar Természettudományi Múzeum
Embertani Tár
H-1082 Budapest
Ludovika tér 2.
Hungary
szikossy@nhmus.hu